

Eesti Teaduste Akadeemia
Kohtu 6 10130
akadeemia@akadeemia.ee

29. september 2025 nr 2-10/2076

Akadeemikukandidaadi esitamise esildis

Lugupeetud Teaduste Akadeemia juhatus

Tuginedes Tallinna Ülikooli senati 22. septembri 2025 otsusele nr 22 esitame akadeemikukandidaadiks meediainnovatsiooni professor Indrek Ibrus`e innovatsiooniuringute valdkonnas.

Leiame, et professor Indrek Ibrus, kellele 2024. aastal omistati riigi teaduspreemia sotsiaalteadustes, sobib seda auväärset ametit täitma hästi järgmistel põhjustel:

- 1) Teadustöö interdistsiplinaarne ulatus.
- 2) Originaalne teoreetiline arendustöö ja panus
- 3) Tööde rakendatavus, koostöö nii ettevõtete kui avaliku sektoriga
- 4) Rahvusvaheline tegevusulatus ja nähtavus
- 5) Institutsioonide arendamine, meeskondade edukas juhtimine
- 6) Panus avalikku mõttevahetusse Eestis

Alljärgnevalt avame ülaltoodud punkte.

1. Teadustöö lai interdistsiplinaarne ulatus. Indrek Ibrus on juba 20 aastat sidunud innovatsiooni uurimiseks majandusteadust, kultuuriteooriat ning meediauuringuid, millele viimastel aastatel on lisandunud veel arvutiteadus ja andmeteadus. Ta on avaldanud nii majandusteaduslikke, humanitaarteaduslikke, meediauuringute kui ka andme- ja arvutiteaduslikke artikleid ja raamatuid. Täpsemalt on tegelenud pikaajaliselt nende valdkondade seoste uurimisega; neid põimides rajab tema töö uut intrerdistsiplinaarset uuringuvaldkonda.

Täpsemalt on Indrek Ibrus põiminud ühelt poolt kultuurisemiootikat ja pragmatistlikku filosoofiat ning teiselt poolt evolutsionistlikku ja institutsionalistlikku majandusteadust (peamised lähenemised innovatsiooniuringutele majandusteaduses), et näidata, kuidas innovatsioonid erinevates valdkondades, kuid eriti infotöölusele põhinevas teenusmajanduses rajanevad tähendusmuutustele kultuuris ning nii dialoogilistele kui ka autokommunikatiivsetele praktikatele ühiskonnas. Ta näitab, kuidas kultuur ja kommunikatsioonikeskkond, dialoogid ja tõlked üle ühiskonna allsüsteemide piiride viivad uuenduste ja innovatsioonideni; aga kuidas kultuur ka piirab innovatsiooni - kuidas kultuurimälu ja mitmesugused rajasõltuvused võimalikke innovatsioone vormivad.

Konkreetselt on professor Ibrus uurinud nii mobiilse meedia esilekerkimist ja evolutsiooni, meediatööstuse innoveerimist ristmeedia vormidega, metaandmete standardite evolutsiooni ja rolli kultuuri evolutsioonidünaamikas ja uute kultuurivormide innovatsioonis. Viimasel ajal tegeleb ta empiiriliselt peamiselt linkandmete/teadmusgraafide ning plokiahela tehnoloogiate mõjuga erinevatele digitaalsetele teenussektoritele, seejuures peamiselt kultuuri- ja meediainnovatsioonile, aga ka laiemate riiklike innovatsioonisüsteemide evolutsioonile. Antud teemad on tähendanud suurte uurimisgruppide juhtimist, kus löövad kaasa arvutiteadlased, andmeteadlased, keeleteadlased, majandusteadlased, kultuuriuuriurijad ja meedianalüütikud. Antud töö viib eeldatavalt nii uutlaadi uurimismeetodite kui ka uusi teenuseid võimaldavate andmeinfrastruktuuride loomisele, mis ei oleks võimalik vaid üksikute distsipliinide raames.

2. Originaalne teoreetiline töö. Indrek Ibruse panus üldisesse innovatsiooniteooriasse on arusaam, et innovatsioon on kultuuriselt kujundatud ja kompleksete kommunikatsioonipraktikate läbi koordineeritud ning mitte vaid rida tehnoloogia-keskseid üksiksündmusi. Ta seob Juri Lotmani kultuurisemiootika evolutsionistikliku ja institutsionaalse majandusteadusega, näidates, kuidas kultuurikeskkond ning nüüdisajal eriti meedia- ja andmeinfrastruktuurid kujundavad innovatsioonide esilekerkimist ühiskonna mikro-, meso- ja makrotasanditel ning kuidas need erinevad tasandid üksteist mõjutavad. Ibrus on edendanud kõne all olevat lähenemist üle tosina aasta, kuid viimastel aastatel on see jõudnud süsteemse läbikirjutamiseni kahes raamatus ja mitmetes artiklites ja peatükkides.

Üheks oluliseks komponendiks sellest teoreetilisest tööst on uue, meedia ja kultuuritööstuse rollidega arvestava nn ristinnovatsioonisüsteemide kontseptsiooni väljatöötamine. Laiem, majandusteaduslik rahvuslike innovatsioonisüsteemide teooria (milliseid tänaseks rakendab enamik arenenud riike) näeb ette, et innovatsioonide esilekerkimine ja majandusareng tekivad siis, kui ühiskonnas on hästi koordineeritud teadmusvahetus nn innovatsioonisüsteemi moodustavate institutsioonide vahel – ülikoolid, ettevõtted, raamatukogud, riigiasutused, inkubaatorid, kiirendid, investeerimispannad jne. Oma raamatus (“Crosss-innovation systems”, Emerald 2019) näitas Ibrus aga, kuidas infoajastu innovatsioonisüsteemides on meedia ja kultuur tõusnud keskssele kohale kuna suunavad enamikke teabevooge ja korraldavad inimeste organiseerumist teadmuskogukondadesse. Ibruse loodud “rist-innovatsioonisüsteemide” mõiste viitab varajases faasis, dialoogilistele ja multilineaarsetele kooslustele, mis tekivad tööstusharude või sektorite piirialadel. Ibrus on näidanud, kuidas sellistel piirialadel võivad läbi kommunikatsioonipraktikate ja nn interaktiivse õppimise kaudu tekkida valdkondi siduvad uued “reeglid”, mis seejärel kas tasapisi stabiliseeruvad toimivateks uuteks sektoriteks või vastupidi: hajuvad. Sellega on Ibrus täiendanud innovatsiooniuuringute nn meso-evolutsioonilist sõnavara, mis võimaldab kirjeldada konvergentseid nähtusi, mida klassikalised riiklike või sektoraalsete innovatsioonisüsteemide raamistikud ei ole võimaldanud märgata ja kirjeldada.

Lisaks on Ibruse töö juhtinud tähelepanu nõudluse tähtsusele innovatsioonisüsteemides. Ta näitab, kuidas nüüdisaegsete info- ja kommunikatsioonitoodete kasutajad osalevad informatsiooni selekteerimise, modifitseerimise ja difusiooni protsessides, muutes sellega loome- ja meediasüsteemid laiema ühiskondliku nõudluse ja teadmusvahetuse koordineerijateks ning institutsioonidevahelise õppimise katalüsaatoriteks. See vaade muudab märkiväärselt meedia- ja kultuuritööstuste staatust - suhteliselt marginaalse rolli asemel majanduses on sel nüüd otsustav koordineeriv roll.

Teine konkreetsem teoreetiline töö suund on olnud kultuurisemiootika põhine digikultuuri ja kultuuri andmestumise uurimine. Juri Lotmani semiosfääri-teooria kasutamist

digikultuuri uurimiseks alustas Ibrus paarkümmend aastat tagasi, viimasel neljal aastal jõudis see aga kulminatsioonini ennekõike raamatus “On the Digital Semiosphere; Culture, Media and Science for the Anthropocene” (Bloomsbury, 2021, kirjutatud kahasse John Hartley ja Maarja Ojamaaga). Raamat tõlgiti aasta hiljem ka eesti keelde (“Digitaalsest semiosfäärist: Kultuur, meedia ja teadus Antropotseenis”, Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2022). Selles analüüsitakse üleilmselt toimivat digitaalset semiosfääri kui kõikesiduvat, kuid sisemiselt lõputult heterogeenset tervikut ning uuritakse selle koossevutsiooni biosfääri, geosfääri ja tehnosfääriga. Raamat keskendub nende süsteemide üksteist mõjutavatele dünaamikatele, neid käsitletakse kui evolutsioonilisi kompleksisüsteeme. Viimane rõhuasetus on üks teose uuendusi, mis asetab semiosfääri-teooria dialoogi nüüdisaegsete posthumanistlike süsteemiteooriaga. Veel üheks oluliseks innovatsiooniks on raamatus käsitlus digitaalse semiosfääri toimimisest kolmel tasandil – mikro, meso ja makro. Mikrotasand on tekstide tasand, kus tähendused sünnivad. Mesotasand on tööstuste ja institutsioonide tasand, kus tähendusi luuakse ja nende levi koordineeritaksse. Makrotasand on üleilmse ühenduvuse ja tähendusruumide tõlgete, dialoogide, konfliktide ja kultuuride evolutsiooni järsult mõjutavate tähendusplahvatuste tasand.

Viimastel aastatel on üks Ibruse uuendusliku teoreetilise töö suund olnud andmestatud kultuuri ja meedia poolt loodava „avaliku väärtuse“ uurimine ja konseptualiseerimine. „Avalik väärtus“ on olnud nii innovatsiooni- kui ka meediauuringutes kesksel kohal. Viimases on loodud üksikasjalikke nimekirju viisidest, kuidas meediaorganisatsioonid ühiskonnale väärtust loovad. Indrek Ibrus on välja arendanud uue, samas ent lihtsama viisi avaliku väärtuse määratlemiseks ja ka mõõtmiseks: see lähtub nii innovatsioonimajanduse kui ka kultuurisemiootika ideestikust, mille kombinatsioonist tuleb, et “avalik väärtus” ei ole konkreetne ettemääratud omadus, vaid süsteemide mitmekesisuse ja dialoogilise koostoime käigus esilekerkiv, kontekstispetsiifiline efekt— protsess, mis sünnib institutsioonide ja erinevate avalikkuste vahelises suhtluses. Tuginedes lisaks pragmatismile (William James, John Dewey) tõlgendab ta väärtust kui kogukondade “toimivat” suhet tegelikkusega ja väidab, et väärtused sõelutakse välja kommunikatiivses praktikas ning need ajakohastuvad vastusena esilekerkivatele probleemidele—see nihutab fookuse staatilistelt avaliku hüve definitsioonidelt dünaamilisele väärtusloomelisele uurimisele. Ibrus on viinud loodud teooria edasi empiirilisse uurimisfaasi - oma käimasolevate projektide käigus püüab ta luua andme- ja linkandmete (nt teadmusgraafid) süsteeme, mis võimaldavad uurida tähendussuhete, valikute ja väärtushierarhiate kujunemist ajas. Väärtushierhiate uurimine omakorda võimaldab uurida põhjuseid, miks ühiskonnad/turud on otsustanud erinevatel ajahetkedel või kontekstides innoveerida spetsiifilistes valdkondades. Kokkuvõttes on Ibruse panus terviklik teooria- ja meetodipakett: pragmatistlik, süsteemne arusaam väärtuste kujunemise dünaamikast ühendatud konkreetsete mõõdikute ja andmetaristutega, et uurida väärtussüsteemide kujunemist ja innovatsioonide esilekerkimist ajas.

3) Tööde rakendatavus, rakenduslik koostöö nii ettevõtete kui avaliku sektoriga. Indrek Ibrus ei ole ainuüksi innovatsioonide uurija ja kontseptualiseerija, vaid teeb aktiivselt koostööd nii ettevõtte kui avaliku sektoriga, arendades innovatiivseid tooteid ja infrastruktuure ning panustades ka valdkondlikku poliitikaloomesse. Üheks hiljutiseks näiteks oli koostöö Ekspress Grupiga, mis viis ajakirjanduse tasakaalustatust masinõppe toel mõõtva prototüübi loomiseni, mille eest sai ta ka (koos Andres Karjuse ja Mark Metsaga) 2022. aastal Tallinna linna ettevõtlusauhinna rakendusuuringute kategoorias. Sellest koostööst on sündinud ka teadusartikkel (Mets jt 2023). Koostöö Norra iduettevõttega White Rabbit viis samuti uudse prototüübi loomiseni (Norta jt 2025). Käesoleval hetkel loob Ibrus koos kolleegide ja mitmete ettevõtete ja asutustega (ERR,

Äripäev, Õhtuleht, Rahvusraamatukogu, Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium uut andmeinfrastruktuuri - teadmusgraafi -, mis võimaldab uutel viisidel analüüsida Eesti majandusarengut, aga lisaks arendada ka mitmesuguseid valeinfo identifitseerimise ja laiemaid meedia ja interneti monitoorimise rakendusi. Ühe sellise turuvalmis rakenduse loomiseks on Ibruse meeskond just saanud toetuse riigi tugiteenuste keskuselt. Esile tuleb tõsta Ibruse tööd teadustulemuste tõlkimisel poliitikadokumentideks. Ibrus on panustanud digikultuuri aineliste osadega Eesti Kultuuri Arengukavas 2021-2030 ning veidi hiljem ka Kultuuriministeeriumi Digikultuuri Strateegiasse. Ta nõustab Kultuuriministeeriumi nii Digitaalse kultuuripärandi nõukogus kui ka Kultuur 2030 juhtkomisjonis.

4. Indrek Ibruse tegevusulatus on rahvusvaheline. Ta on Euroopa kommunikatsiooniuurimise ja hariduse assotsiatsiooni (ECREA) juhatuse liige, kus vastutab peamiselt suhtluse eest Euroopa poliitikaloo instituutidega ning tööstuspartneritega. Samuti on kuulub ta võrgustikku European Expert Network on Culture and Audiovisual. Ta on ka Eesti esindaja kahes COST Action võrgustikus (COST Action Artistic Intelligence, COST Action What are Opinions? Integrating Theory and Methods for Automatically Analyzing Opinionated Communication). Samuti juhib ta tööpaketti ühes ja osaleb veel ühes Horisont Euroopa projektis.

5. Instituutide arendamine, meeskondade edukas juhtimine. Indrek Ibrus liitus Tallinna Ülikooli Balti Filmi ja Meediakooliga (BFM, hilisem Balti Filmi, Meedia ja Kunstide Instituut) 2010. aastal olles samal ajal lõpetamas doktorikraadi London School of Economics'is. Tol perioodil ei olnud BFM veel teadusorientatsiooniga instituut. Olles eelnevalt juhtinud mitmeid üksikuid teadusprojekte asus Ibrus 2015. aastal juhtima vastloodud TLÜ Meediainnovatsiooni ja Digikultuuri tippkeskust, mis võimaldas hakata süsteemselt arendama teadustööd BFMis. 2017 asus Ibrus lisaks juhtima BFMi uut doktoriõppekava. Nende tegevuse tulemuseks on BFMi tõus tugevaks ja distsiplinaarselt mitmekesiseks teadusinstituudiks, kus töötavad koos loovuurijad, andmeteadlased, arvutiteadlased, majandusteadlased ja meediauurijad. BFMi teadlased osalevad või juhivad mitmeid Euroopa Horisondi projekte, mitmeid Eesti Teadusagentuuri PUT-projekte ja paljusid muid rahvusvahelisi ja siseriiklikke projekte. Indrek Ibrusel on selle süsteemi loomisel olnud suur roll.

(allkirjastatud digitaalselt)

Tõnu Viik
rektor